

ОӘЖ 336.71

ИНФЛЯЦИЯНЫ РЕТТЕУДІҢ АҚША-НЕСИЕ САЯСАТЫНЫҢ ҚҰРАЛДАРЫ

Өтесінова Айым Қыдыралықызы

aiym.utessinova@bk.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – э.ғ.к., профессор Мажитов Д.М.

Ақша-несие саясатының жүргізілуі экономикалық саясаттың басты бағыты болып табылады, сондай-ақ айналыстағы ақшаның саны мен құнына әсер ету үшін Орталық банк жүргізетін мемлекеттік экономикалық саясаттың бір бөлігін білдіреді. Мемлекеттің тиімді ақша-несие саясатын жүзеге асыруы коммерциялық банктердің кредиттік белсенділігіне тікелей әсер етеді, яғни экономиканы несиелендіруді кеңейтуге немесе азайтуға, отандық экономиканың тұрақты дамуына, ақша айналымын нығайтуға, ішкі экономикалық үдерістерді теңгерімдеуге ықпал етеді. Осылайша, несиеге әсер тұтастай алғанда бүкіл экономиканы дамыту үшін терең стратегиялық мақсаттарға жетуге мүмкіндік береді [1].

Қазақстан экономикасының экономикалық өсуі үшін қолданылатын ақша-несие саясаты механизмдері мен құралдарын, сондай-ақ ҚР инфляцияны реттеудегі ақша-несие саясатының негізгі стратегиялық бағыттарын айқындау. Ақшаның сұраныс пен ұсыныс теориясы, ақша нарығындағы тепе-теңдік бұл – мемлекеттің экономикалық дамуды тұрақтандыруға бағытталған сенімді, теңдестірілген ақша-несие саясатын жүргізу үшін ғылыми негізі.

Ақша-несие саясаты – бұл экономикалық өсуді реттеу, инфляцияны шектеу, жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету және төлем балансын теңестіруге бағытталған ақша айналымы мен несиелеу саласындағы шаралардың жиынтығы. Ақша-несие саясаты көбінесе өндіріс үдерісіне мемлекеттік араласудың маңызды әдістерінің бірі болып табылады.

Ақша-несие саясатының шараларын жүзеге асыру көптеген экономистер көрсеткендей, төмен инфляция, жұмыссыздық пен тұрақты экономикалық өсуді белгілейтін мақсаттарын көздейді. Бірақ барлық экономистер ақша саясатының мақсаттарын белгілеуде бірдей көзқараста емес. Мысалы, ақша-несие саясатының мақсаттарының жалпыға ортақ тұжырымдарын алғаш рет К.Макконнелл берсе, басқа авторлар ақша-несие саясатының жоғарыда аталған мақсаттарынан басқа, тұрақты төлем балансын да атап көрсетті.

Осылайша, төмен инфляция мен экономикалық өсуді қамтамасыз ету, сөзсіз, ақша-несие саясатының ең басты мақсаты болып табылатын көруге болады. Ағымдағы ақша-несие саясаты ашық нарықта күнделікті операциялар және негізгі айнаымалылардың аралық мөлшерін реттеу арқылы тактикалық қол жеткізуге болатын қолжетімді мақсаттарға бағытталған.

Қазақстанда нарықтық экономикадағы ақша реттеуінің рөлін талдау 90-жылдардың басында келді. Осы кезеңде шетел тәжірибесінің теориялық қайта қаралуы және ақша ұсынысына ықпал ете алатын инфрақұрылымды құру бойынша алғашқы практикалық шаралар қабылданды.

Нарықтық өзгерістер үдерісінде ақшаны реттеу мәселелері барған сайын өзекті болып келеді. Ақша-несие саясаты теориясының кейбір аспектілерін зерттеу, оны жүзеге асыру тетігі қазақстандық ғалымдар: Искакова З.Д., Нурсейт А.Ш., Ли В.Д., Калиева Г.Т., Айманова Л.Б. және басқалары зерттеудің әртүрлі жолдарымен ерекшеленеді.

Жалпы инфляция – күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Ол өтпелі нарықтық экономикасы бар елдерге, дамыған, дамып жатқан әр түрлі елдерге тән. Біздің еліміз үшін инфляция маңызды мәселе. Инфляцияны төмендетпестен, елдің экономикалық өркендеуіне қол жеткізу мүмкін емес, өйткені инфляция банк жүйесі мен қаржы нарықтарының дамуына кедергі келтіреді. Дегенмен, кей жылдары инфляциямен күресте айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілгенін мойындау мүмкін емес. Соған қарамастан, елімізде инфляциялық үдерістерді басқарудың тиімді механизмі қалыптасқан деп айту қиын [2].

Әлемдік экономикалық әдебиетте, әдетте, барлық елдер үшін ортақ инфляцияның себептері көрсетіледі:

1. Ақша массасын дұрыс бақылаусыз және қағаз ақшаның негізсіз шығарылуы. Бұл, сөзсіз, тауарлармен қамтамасыз етілмеген ақша массасы нарығының пайда болуына әкеледі. Нәтижесінде, барлық нарықтарда тауар бағасының өсуі басталады, бұл мемлекет экономикасы үшін орасан зор ауыртпалық әкеледі.

2. Мемлекеттік сектордың өсуі және экономикаға мемлекеттің араласуы. Мұның бәрі мемлекеттік бюджет тапшылығында көрініс тапқан мемлекеттік шығындар мен кірістердің теңгерімсіздігіне әкеледі. Банктерді Орталық банктен соңғы қарыз алу арқылы қаржыландыру, яғни, күмәнді ақшаны шығару, сөзсіз айналыстағы ақша массасының ұлғаюына алып келеді. Осындай салдарлар ұлттық табысты нәтижелі тұтынуды (мысалы, әскери мақсаттарда немесе «ғасыр жобалары» жүзеге асырылуы үшін) туындатуы мүмкін. Әскери шығыстар қосымша төлем қабілеттілігіне сұраныс тудыруы, ақшаны жеткілікті түрде өнімсіз қамтамасыз етуді арттырады.

3. Бір жағынан ірі фирмалар мен трансұлттық корпорациялар ұсынатын ірі жеке мекемелердің, екінші жағынан, кәсіподақтардың пайда болуы. Кез-келген монополист немесе олигополист баға деңгейін жоғары деңгейде сақтауға мүмкіндік беретін тапшылықты (өндірісті азайту және тауарларды жеткізу) қолдайды. Кәсіподақтар өз мүшелерінің өмір сүру деңгейін сақтап қалу қажеттілігін ескере отырып, осылай әрекет етеді. Осылайша, олардың бірлескен күш-жігері бағаны көтереді және тек жалақы жоғары көтеріледі.

4. Экономика үнемі қызмет көрсетуге бағытталған. Қызмет көрсету секторындағы еңбек өнімділігі бір уақытта тауарлардың өндірісіне қарағанда баяу өседі, алайда оларда жұмыс істейтін қызметкерлердің еңбекақысына әсер етпейді.

5. Табыстарды индекстеу механизмі тетіктері. Ол экономиканың жұмыс істеу принциптерін едәуір өзгертеді. Жоғары баға енді тұтынушыларды сатып алудан сақтамайды, бірақ күту мен позицияны анағұрлым агрессивті етеді. Әлеуметтік тұрақтылықты және рецессияны қамтамасыз етудің жақсы мақсатын басшылыққа ала отырып, мемлекет қоғамның маргиналдық сегменттерінің өсіп келе жатқан сұраныстарын қанағаттандырады және осылайша тиімді инфляцияның тежегіш аяқ-киімдерін «майлайды».

6. Экономиканың рационалды емес құрылымы. Егер елде өндірістің айтарлықтай үлесі әскери-өнеркәсіптік кешен болса, демек, осы сектордағы жұмысшылардың нарыққа шығуынан айтарлықтай қаражат түседі. Сонымен қатар, ӘӨК өнімдері ішкі нарыққа шықпайды және сұраныс пен ұсыныс арасындағы сәйкессіздікті туындатады [3].

Инфляцияны реттеудегі ақша-несие саясаты – бұл айналыстағы ақша жиынын, несие көлемін, сыйақы мөлшерлемесін өзгертуге, жалпы банк жүйесінің қызметін реттеуге бағытталған шаралар жиынтығы. Елдің макроэкономикалық тұрақтылығы, қаржы секторының жедел әрі сапалы дамуы, соңғы жылдардағы сыртқы экономикалық жағдайдың жақсаруы Ұлттық банктің жаңа сапалы кезендік дамуына көшуіне себеп болды. Бұл банк стратегиясы ақша-несие саясатын нақты жүргізуге, осы арқылы коммерциялық банктердің қызметтері мен активтілігін дамытуды және ақша айналысын тұрақтандыруды жолға қоюда. Ұлттық банктің ақша-несие саясаты инфляцияны минимизациялауға бағытталуды, яғни тек қана ақша агрегаттары мен теңгенің бағамына тәуелді емес, ауыл шаруашылығы бағаларын, бензин және тұрғын-коммуналдық бағаларды реттеп отыру шаралары болып табылады.

Жоғарыда айтылып өткендей, Ұлттық Банктің ақша-несие саясатының негізгі мақсаты Қазақстан Республикасында баға тұрақтылығын қамтамасыз ете отырып, тұрақты экономикалық дамудың маңызды алғышарттарының бірі инфляцияның төмен деңгейі мен макроэкономикалық жағдай жасау болып табылады. Инфляцияға қарсы стратегияны іске асыру шеңберінде 2018 жылдан бастап 2020 жылға дейін инфляцияның мақсатты көрсеткіштерін төмендету траекториясы және одан әрі нақты инфляцияны 4%-дан төмен деңгейде белгілеу 2020 жылға белгіленген.

Ұзақ мерзімді перспективада экономикалық өсуі елдің Орталық банкінің ықпал етуінен тыс іргелі құрылымдық параметрлерге байланысты. Ақша-несие саясаты тұрақтандырушы сипатқа ие және экономикалық циклді тегістеуге бағытталған.

Бұл міндетке қол жеткізу төмен инфляцияның, пайыздық арна дамуының және ақша айырбастау бағамы арнасының ақша аударымындағы рөлінің біртіндеп төмендеуінің нәтижесінде нарықтық пайыздық мөлшерлемелерді тұрақтандыру және қалыпқа келтіру арқылы жүзеге асады. Сондықтан, Ұлттық Банк инфляциялық таргеттеу режимінде ақша-несие саясатын жүргізе беруді жалғастырады және оның саясатының мақсаттары мен принциптерінің өзгермейтіндігін растайды. Негізгі саясат құралы базалық ставка болып қалуда. Ақша-несие саясаты теңгенің өзгермелі айырбас бағамы бойынша жүзеге асырылатын болады [4].

Қорыта айтқанда, инфляцияны реттеудегі ақша-несие саясаты өте ауқымды тақырып. Елімізде орын алып жатқан мәселелер, шет ел валюталары бағамының өсуі, тұтыну өнімдері бағасының көтерілуі және тағы басқалары инфляцияны әлі де орын алып жатқандығының дәлелі.

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі инфляциялық таргеттеу қағидаттарына сәйкес ақша-несие саясатын жүргізуді жалғастырады. Орта мерзімді стратегия шеңберінде Қазақстанның Ұлттық банкі инфляциялық мақсатты дәлізді 2019 жылы бір пайызға төмендетеді.

2019 жылы басты мақсат жыл соңында инфляция деңгейін 4-6% дәлізде сақтау болып табылады. Ақша-кредит саясатын жүргізу кезінде Ұлттық Банк инфляцияны орта мерзімді перспективада ықпал ететін шешімдерді қабылдайды. Инфляцияның төмен деңгейіне қол жеткізу үшін Қазақстан Ұлттық Банкі инфляцияның нақты және болжамды көрсеткіштеріне және басқа параметрлерге байланысты базалық ставкасын белгілейді. Сонымен қатар, базалық ставка нақты жағдайда экономикалық өсімнің ұзақ мерзімді потенциалымен салыстырылатын деңгейде сақталатын болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жаналинов. Инфляция и антиинфляционная политика в Казахстане. 2006 ж.

2. «Ақша. Несие. Банк». Сейтқасимов Г.С. Астана, КазУЭФМТ, 2012,-542Б.
3. Р.Даукенов Инфляция: причины, сущность и методы борьбы// Қаржы-қаражат.- 2009г.-№12.- С.61.
4. ҚР ҰБ сайты: <https://nationalbank.kz/?&switch=kazakh>